

Ljåbodarna

Antikvarisk medverkan vid restaurering av
bustuga, lada och gärdesgård 2007–2008

Fäboden Ljåbodarna, Västnår 1:7, 2:4, 3:3, 4:9 samt 4:11,
Ovikens socken, Bergs kommun, Jämtlands län

Sara Bäckman

RAPPORT – JAMTLI 2011:4
ISSN 1654-2045

Utgivning och distribution:

Jamtli
Box 709
831 28 Östersund
Tel 063-15 01 00
Fax 063- 10 61 68

© Jamtli 2011

Allt kartmaterial från GSD-Fastighetskartan © Lantmäteriverket Ärende nr
MS2006/02204

Omslagsbild: Ljåbodarna 2008

Foto: Jamtli

Redigering och layout framsida: Lena Ljungkvist, Jamtli Förlag

ISSN 1654-2045

Innehållsförteckning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	2
INLEDNING	3
FASTIGHETSUPPGIFTER M.M.....	4
KARTA	5
BAKGRUND	6
HISTORIK.....	6
SITUATIONSPLAN.....	6
RESTAURERING.....	7
ANTIKVARISKT RESONEMANG.....	7
ÅTGÄRDER SPIS I BUSTUGAL	8
SKADOR.....	8
BESKRIVNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER.....	10
REKONSTRUKTION GÄRDESGÅRD	12
BAKGRUND.....	12
BESKRIVNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER.....	13
MATERIAL	14
ÅTGÄRDER LADUGÅRD V	16
UPPGIFTER OM KONSTRUKTION.....	16
BENÄMNING AV BYGGNADSDELAR.....	17
BESKRIVNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER.....	17

Inledning

Fåboden Ljåbodarna ligger i ett större fåbodsområde i Bergs kommun, i väglöst land och högt i fjällterrängen. Fastigheten ägs delvis av Statens fastighetsverk samt av fastighetsägare i byarna Västnår och Side. De flesta byggnader på fåboden är från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal.

Länsstyrelsen beviljade 2007-06-29 (Lst dnr 434-12895-06) bidrag till Helge Sivertsson för restaurering av murstocken i bustuga I. Pär-Göran Ernksson beviljades samma datum bidrag till att rekonstruera en traditionell gärdesgård på fåboden. Arbetet har följt det åtgärdsförslag som upprättats av Jämtlands läns museum 2001, med kompletteringar gällande spisrestaureringen som föreslagits av Roland Marklund. Arbetet slutfördes 2007-08-31. Året därpå, 2008-06-09 (Lst dnr 434-390-08) lämnades bidrag för restaurering av ladugård V som slutfördes sommaren 2008.

Jamtli har stått för antikvarisk medverkan genom Hampus Benckert.

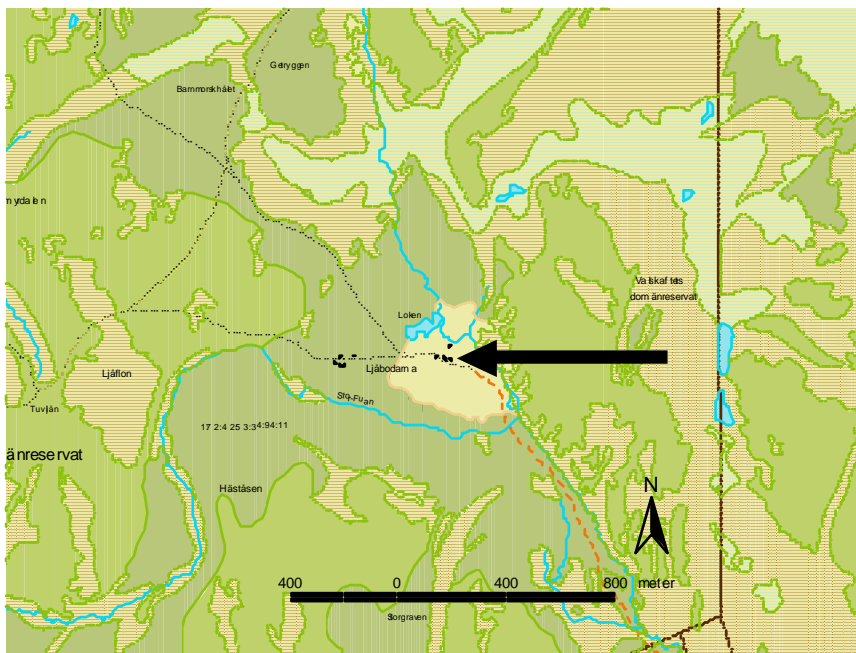
Östersund den 2 mars 2011

Sara Bäckman
antikvarie

Fastighetsuppgifter m.m.

Objekt	Restaurening av murstocki bustuga I, restaurering av ladugård samt uppförandet av traditionell gärdesgård.
Dnr Jämtli	400, 401/2007
Dnr Lst	434-12895-06 samt 434-12895-06
Fastighet	Fäboden Ljåbodarna, Västnär 1:7, 2:4, 3:3, 4:9 samt 4:11, Ovikens socken, Bergs kommun, Jämtlands län
Fastighetsägare och uppdragsgivare	Helge Sivertsson Side 2300 830 24 Oviken Pär-Göran Eriksson Västnär 15 83024 Oviken
Hantverkare	Murstock samt ladugård: Roland Marklund, Oviken Gärdesgård: Toréns Entreprenad i Östersund AB N. Åsvägen 93 831 52 Östersund
Antikvarisk medverkan	Jämtli Kulturhistorisk sektion Box 709 831 28 Östersund Kontaktperson: Sara Bäckman, 063-150 334

Karta

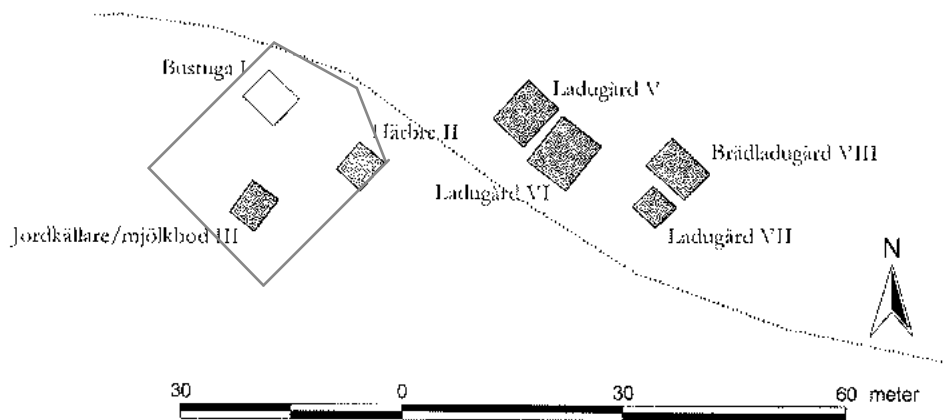
Ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket. Ärende nr MS2006/02204

Bakgrund

Historik

Ljåbodarna omnämns i Jämtlands avradsbok redan år 1666 och uppges då ligga i kronans avradsland samt brukas av 6 st bönder från byarna Hällna, Gärde, Västrnär och Sölvebacken. Fäboden nyttjades ca 10 veckor per år, eller ”som wäderleken fogar sig”. Marken vid Ljåbodarna slutade slås redan på 1860-talet trots att det vanliga i Oviken var att fäbodarna slogs några år in på 1900-talet. Fäboddriften pågick dock fram till 1947. Ljåbodarna ingår i ett naturreservat samt är en del av riksintresset Z 45, Oviksfjällens fäbodsområde

Situationsplan

Restaurering

Byggnadsbeståndet har kontinuerligt underhållits av en tidigare delägare, Jon Jonsson. Byggnaderna har varit i relativt gott skick och nya bräcktak har lagts på husen. År 2001 upprättades ett åtgärdsprogram för restaurering av samtliga byggnader på fåbodvallen. Åtgärdsprogrammet grundar sig på besiktningar utförda av timmermannen Sören Claesson, Hackås timmerhusservice AB och antikvarie Sara Höglund, Jamtli. Sedan 2001 har statliga byggnadsvårdsbidrag utgått för restaurering av byggnaderna på Ljåbodarna.

Tidigare restaureringar:

Härbre II (Lst dnr 434-11770-03)

Källare III (Lst dnr 434-9248-00)

Dessa två restaureringar finns beskrivna i Jamtlis rapport *Ljåbodarna, restaurering av härbre och källare, 2001* Jamtlis dnr 287/2003 F8CC.

Bustuga I (Lst dnr 434-1574-06)

Ladugård VI (Lst dnr 434-986-05)

Ladugård VII (Lst dnr 434-11771-03)

Samtliga tre restaureringar finns beskrivna i Jamtlis rapport *Ljåbodarna- Antikvariskt kontroll vid restaurering av bustuga och två ladugårdar, 2004-2006*. Jamtli dnr 287/2003 F8CC.

Antikvariskt resonemang

Det kulturlandskap som kännetecknar fåbodarna är öppna ytor med slåttermark och en samling av mindre byggnader. Fåbodnamnen kan antyda att slåtter har förekommit, ex Ljåbodarna (ljå=lie). Ljåbodarna utgör en karaktäristisk fjällfåbod med en uppsättning av de för fåbodarna vanligaste byggnaderna. Utmärkande är en byggnad för varje funktion och placeringen av byggnaderna följer ett mönster som är likartat med andra fåbodarna området. Tillsammans skapar byggnaderna ett gårdstun som tidigare varit inhägnat från djuren.

Avsikten med en kulturhistorisk byggnadsrestaurering är att enbart åtgärda tekniskt skadade delar. Det måste göras stor åtskillnad mellan förslitningsskador och tekniska skador. Förslitning är förändringar som berättar om byggnadens ålder och om hur byggnaden/byggnadsdelen har använts. Denna typ av förslitningsskador ingår därmed i det kulturhistoriska värdet och bidrar till upplevelsen och förståelsen av gångna tiders vardagsliv. En teknisk skada är en skada som nu eller i en omedelbar framtid äventyrar byggnadens fortlevnad. Dessa skador har reparerats. Vid reparationen har material, framställningsteknik och hantverksteknik varit av traditionellt slag. Den slutliga upplevelsen av hela byggnaden eller enskilda detaljer är densamma som före insatsen.

Åtgärder spis i bustuga I

Skador

Bustugan är en timrad fäbodstuga. Stugan restaurerades 2006. Grundstenar justerades, sättningar rätades, rötskadat timmer byttes och torvtaket återskapades. Vid upprättandet av åtgärdsförslaget 2001 märktes inga skador på vare sig spis eller murstock. Vid arbetet med stommen 2006 upptäcktes dock omfattande rötskador på murkransen av trä som bär upp spiskåpan.

Murkransen som bär upp spiskåpan var kraftigt rötskadad, vilket har lett till att ett par av stenarna i kåpan har spruckit och ramlat ned. Den gamla murkransen har en del ristningar.

Murkransen utgörs av två fyrskänningar, 6x6", som möts i hömet i en rät vinkel halvt-i-halvt. Den stöts av två stycken mågar. Vid hörnet närmst dörren har mågen en hänganordning för kokkärl. Innan restaureringen behövde murkransen stöttas ytterligare med extra brädor.

Bild 1: Murkransen innan restaurering.

Bild 2: Murkransen innan restaurering

Bild 3: Murkransen efter restaurering.

Beskrivning av utförda åtgärder

För att kunna byta de liggande bärarna i murkransen lyfter spiskåpan med hjälp av domkraft och en järnbalk. De nedre delarna i spiskåpan, som vilar på murkransen, är stora flata stenar, ca 40 cm. För att hindra stenarna mot att glipa utåt vid lyftningen pallades muren upp. Vid lyftningen blev det sättningar i samtliga fogar, vilket var oundvikligt, och spiskåpens fogar kompletterades sedan från insidan. De båda mågarna återanvändes men de två fyskärningarna byttes mot nya som tillverkat på samma sätt.

I samband med pallningen sprack betonghärden sönder. Det översta betongskiktet knackades bort och en ny härd gjordes av ett hydrauliskt kalkbruk från AB Finja Betong.

Bild 4: Betonghärden efter lagning.

Bild 5: Detalj av bärare efter restaurering.

Rekonstruktion Gärdesgård

Bakgrund

Utgångspunkten för rekonstruktionen av gärdesgården är fotografier från 1900-talets början som finns i Jamtlis arkiv. Det är oklart vilka av fotografierna i arkivet som är äldst. Det är dock tydligt att hagens sträckning har ändrats vid sekelskiftet 1900. På en av bilderna finns ett raserat fåhus vid sidan om härbret. På bilden är gärdesgården byggd fram till fåhusets knuthörn så att ett ganska stort område inhägnas mellan fåhuset och de andra byggnaderna. På en annan bild syns inte fåhuset som troligen då hade rivits, men det är möjligt att fåhuset faller utanför bildfältet. Det bestämdes att det stora området fram till fd platsen för fåhuset inte skulle inhägnas utan att placeringen följer härbret och bustugans placeringar.

Bild 6: Ljåbodarna ca 1915 med det raserade fåhuset till höger och bustuga till vänster.

Beskrivning av utförda åtgärder

Placeringen av den nya gärdesgården drogs strax utanför härbret och stugan. Två av härbrets knutar (AD-knut respektive BC-knut) ansluter till gärdesgården och byggnaden utgör en del av staketet. Den tidigare gärdesgårdens avstånd till byggnaderna kunde inte fastställas utifrån bildmaterialet med större exakthet utan uppskattades. Gärdesgården byggdes parallellt med jordkällaren och bustugans C- respektive D-vägg, samt i linje med härbrets D-vägg. Mellan stugan och härbret finns en förhöjning i marken efter en före detta vedhög. Hagen drogs utanför denna förhöjning och en brytning gjordes utanför förhöjningen.

Bild 7. Innan gärdesgårdens byggs. Den utmätta placeringen är inte den slutgiltiga.

Material

Gärdesgårdens olika delar har tillverkats av senvuxen gran. Merparten av slanorna är av rundvirke men det förekommer även kluvna slanor. Störarna har tillverkats av rundvirke vars ändar har bränts för att göras motståndskraftiga mot röta. Störarna placeras med cirka 80 cm mellan varje störpar. Slanorna har placerats med rotändan upp respektive ned. Gärdesgården är nio slanor hög, vilket innebär att slanorna täcker nio störpar. Det motsvarar en höjd på 110 cm. På fotografier var det svårt att avgöra om någon slanöppning funnit. Det kan ha funnits en utanför bustugans C- eller D-vägg och en öppning byggdes utanför bustugans C-vägg. Slanöppningen är två meter lång och består av fyra-fem lösa ribbor som skjuts åt sidan i störpar. Grinden gjordes utgående och placerades vid härbrets AD-knut. Grinden är en 120 cm långa pinngrind tillverkad utefter förlaga på fotografier.

Bild 8: Gärdesgårdens delar tillverkades i gran. Både klyvvet virke och rundvirke förekom.

Bild 9: Ljåbodarna under tidigt 1900-tal. Notera gärdesgården med grind.

Bild 10: Ljåbodarna efter restaurering 2007.

Åtgärder Ladugård V

Ladugård V restaurerades under sommaren 2008, ett år efter tidigare åtgärder som finns inkluderade i denna rapport.

Bild 11: Ladan innan restaurering. Fasad A och B.

Uppgifter om konstruktion

Grund: Marksten plus en sten på mitten av långväggen.

Antal stockar i långvägg: I långvägg 7 st, i gavelvägg: 13 i A, 12 i C, lägsta syllen i gavel.

Timmer och knutar: Bilat grantimmer på utsidan, runt på insidan, 108/6=18 cm. Knutar nerbilade till 5". Dubbelhaksknut, rakknut utan fasning

Bottenbjälklag: Båsgolv i BD-riktning

Nuvarande takkonstruktion: Mittås och två sidoåsar med brädtak.

Tidigare takkonstruktion: Nävertak

Dörr: Bräddörr av 4 brädor.

Fönster: 2 stycken dyngluckor i C4-C5.

Benämning av byggnadsdelar

I följande beskrivning utgår märkningen från vägg A som är huvudingång, därefter benämns väggarna medsols med B, C och D. Vägg A är således den västra fasaden, vägg B norra fasaden, vägg C östra fasaden och vägg D södra. Vidare benämns stockarna nerifrån med nedersta A1, näst nederst A2 osv.

Beskrivning av utförda åtgärder

Grund Hörnet AD hade sjunkit och åtgärdades med att en ny större sten lades under knuten. Marken skrapades runt hela byggnaden så markstenar och syllar blev frilagda.

Stomme

A1-2 byttes ut och A3 skarvades i nära dörren.

B1-2 var rötskadade och byttes till nytt timmer.

B3-5 buktade ut och fick anpassas så draget blev tätt.

C1-C2 var rötskadade, C3 var av på mitten och knut saknades mot D.

Samtliga byttes till nytt timmer.

C6 saknade knutar och kompletterades med nya.

D1-2 var rötskadade och byttes till nytt timmer.

D5 hade en ca 3 meter rötfficka ovanifrån och skarvades i med nytt virke.

Fasad

C-väggen kläddes in med stående lockpanel och knutlådor.

Tak

Kroppåsen var kraftigt deformerad och byttes ut. En av sidoåsarna byttes ut medan den andra var i gott skick och behölls. Ett nytt brädtak med vattenspår, nockbrädor samt nya vindskivor lades på. Under brädtaket ligger ett gammalt undertak av rundvirke som kunde bevaras.

Dörr

Den gamla dörren var i gott skick och kunde användas efter att gångjärnen byttes. Två stycken av gåtarna blev för korta under arbetet och byttes ut till nya. Dessa täljdes lika de befintliga.

Golv

Delar av båggolvet byttes ut till lika befintligt.

Bild 12: Efter restaurering Fasad A och B.

Bild 13: Fasad A och D efter restaurering.

Bild 14: Fasad C efter restaurering.

Bild 15: Efter restaurering. Golvet är bytt i mitt och till höger. Äldre delar syns till vänster. Ersatta åsar är avbarkade lika som innan.

RAPPORTSERIE – JAMTLI, 2011

ISSN 1654-2045

- 2011:1 Marby nya kyrka – Restaurering av kors 2004
Sara Bäckman
- 2011:2 Förstudie – Mus Olles i kulturturismens tjänst
Ove Hemmendorff
- 2011:3 Rödöns prästbord – Arkeologisk utredning av fastighet Rödöns
prästbord 1:3 m fl, 2010
Amanda Jönsson
- 2011:4 Ljåbodarna – antikvarisk medverkan vid restaurering av bustuga, lada
och gärdesgård 2007–2008
Sara Bäckman
- 2011:5 Monäset – Antikvarisk kontroll vid fasadrestaurering 2008–2009
Sara Bäckman